

Генерал-мајор у пензији **ИВАН БОЖИЋ**

К И П А Р

— Војно-географски значај —

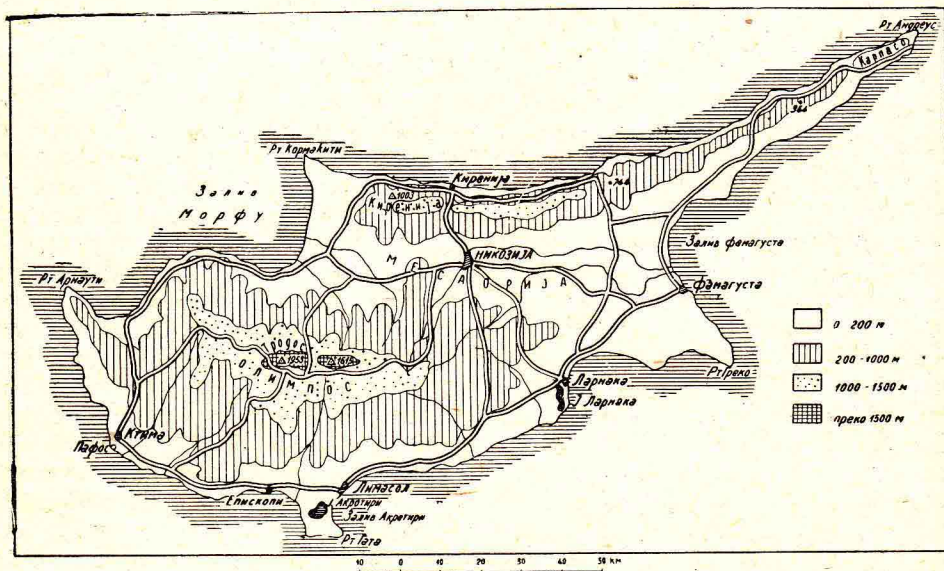
Иако је ушао у историју још давно пре н.е., Кипар¹⁾ је тек у најновије време постао једно од најпознатијих острва на свету. Светска штампа му поклања нарочиту пажњу од 1954 и почетка 1955 год. у вези са неким значајним догађајима у источном делу Средоземља као што су: пресељење на њега британске Команде копнених и ваздухопловних снага Средњег Истока (G.H.V. Middle East and Air Forces) из зоне Суецког Канала; евакуисање ове зоне од стране британских снага; интересовање НАТО-а за Кипар као базу и напоскон одлучан и незадржив покрет Кипрана за самоопредељење и њихова херојска борба за слободу.

Између 569 год. пре н.е. и 1878 Кипар је припадао једно за другим Египту, Грчкој, Персији, Македонији, Риму, Византији, Енглеској (за време владе Ричарда Лавово Срце), Темпларском ритерском реду, владарима из француске куће Лузињан, Венецији и Турској. Најдуже је био под Византијом (око 800 година), а под Турском је био од 1573 до 1878 год., када је на основу договора прешао под британску управу. То је била, с једне стране, противуслуга Турске Великој Британији за политичку помоћ коју јој је ова пружала на Берлинском конгресу, а са друге, жеља Велике Британије да у Источном Средоземљу створи противтежу руском територијалном повећању на Црном Мору на рачун Турске — присвајање Батума — после Руско-турског рата 1878 год. Истим договором, руководећи се притом и другим војно-стратешким разлозима, Велика Британија се обавезала да ће Турској пружати помоћ ако буде нападнута од Русије. Она је тада дала Кипру статус протектората. Када је 5 новембра 1914 Турска ступила на страну Централних сила и Великој Британији објавила рат, ова је анулирала договор из 1878 год. и анектирала Кипар. Турска се 1923 год. у Лозани коначно одрекла Кипра и 1 маја 1925 ово острво је постало британска Крунска колонија, а дотадањи британски комесар постао је гувернер. Уз њега је постојао мали извршни (егзекутивни) савет од постављених чланова и законодавни (легислативни) од 9 постављених и 15 изабраних чланова. Покрет „Еносис“²⁾, који је дуго тињао,

¹⁾ Грчки „Kipros“, турски „Kibris“.

²⁾ „Еносис“ је организација за присаједињење Кипра Грчкој.

букнуо је 1931 год. у отворену побуну, којом приликом је до темеља спаљена управна зграда. Ову прилику је Велика Британија искористила да укине законодавни савет и отада је сва законодавна власт у рукама гувернера. 1948 године Велика Британија је предложила ревидиран устав али га је народ Кипра одбацио. Одлучан ток борбе Кипрана за самосталност отпочео је у јулу 1954 када су гувернер Кипра и државни секретар за британске колоније дали изјаве у погледу новог устава, које нису никако задовољиле Кипране.

Кипар је по величини треће острво у Средоземном Мору; веће од њега су само Сардинија и Сицилија. Његова највећа дужина износи 224 км, највећа ширина 64 км; површина му је 9.251 км²; лежи у североисточном углу Средоземног Мора, јужно од анатолиске и западно од сириске и либанске обале. Кипар је већим делом планински; постоје два планинска ланца која се протежу од запада ка истоку. Јужни ланац „Олимпос“, који је углавном вулканског порекла, пространији је, виши и испуњава скоро цео јужни део острва. Са њега се спуштају споредни гребени у све стране: на север ка заливу Морфу и у равницу Месаорију, на југ ка јужним обалама, на запад ка рту Арнаути и на исток до северно од Ларнаке. Северне падине су му покривене боровим шумама, а јужне виноградима. Највиши врх је Тродос (1953 м). Југоисточно од овог врха су летњи војнички логори и летње седиште гувернера.

Северни ланац има уствари узак, веома испресецан и оштар кречњачки гребен који се без прекида протеже од рта Кормакити на исток до рта Андреас у дужини од око 170 км. Ланац нема опште име,

западни део се зове Киренија, а источни Карпасо. На југ пада стрмо у равницу Месаорију, а на север у узак, раван приобалски појас. Највиши врх је Буфавенто (1041 м), а сем њега постоји низ врхова од 700—1.000 м. Између северног и јужног ланца лежи равница Месаорија, испуњена брежуљцима до 200 м; дуга је око 100, а широка око 30 км. Природно прорашће у равници и на нижим падинама претставља макија, а у вишим (преко 500 м) почињу шуме, које заузимају свега 20% површине острва; до 1.400 м успевају чемпрес, храст и алпска јела, а преко те висине расте само либански кедар. Кипар је некада био чувен због својих шума, а сада је равница Месаорија без дрвећа. Услед уништења шума реке су постале бујичне, а преко лета пресуше. Сада се врши пошумљавање.

Клима је суптропска, средоземна. У равници и дуж обала средња температура у јануару износи + 9,5 до + 12°, а у августу од + 26 до + 28°. Падавина има на северу 500—600 мм, у равници и на јужној обали до 360 мм, а у планинама 700—1.000 мм. Киша пада углавном зими (октобар-март), а лето је врло суво те се обрадиве површине морају вештачки наводњавати. Преко 1.200 м надморске висине клима је умеренија, а зими има снега. Сталних водених токова нема, већ се корита река напуне водом само после зимских киша и то на кратко време, када обично настају опасне поплаве. У источном делу Месаорије постоје велики резервоари воде из којих се наводњавају поља и становништво снабдева водом.

Основно занимање становништва је земљорадња; обрађује се 28% површине острва; успевају пшеница, јечам, кромпир, памук, маслине, поврће и грожђе (чувено кипарско вино). У планинама је развијено сточарство (коњи арапске пасмине, овце, козе, свиње); на обалама мора је развијен риболов и лов на сунђере. Од значајних руда има: бакра, пирита, хрома, азбеста и гипса.

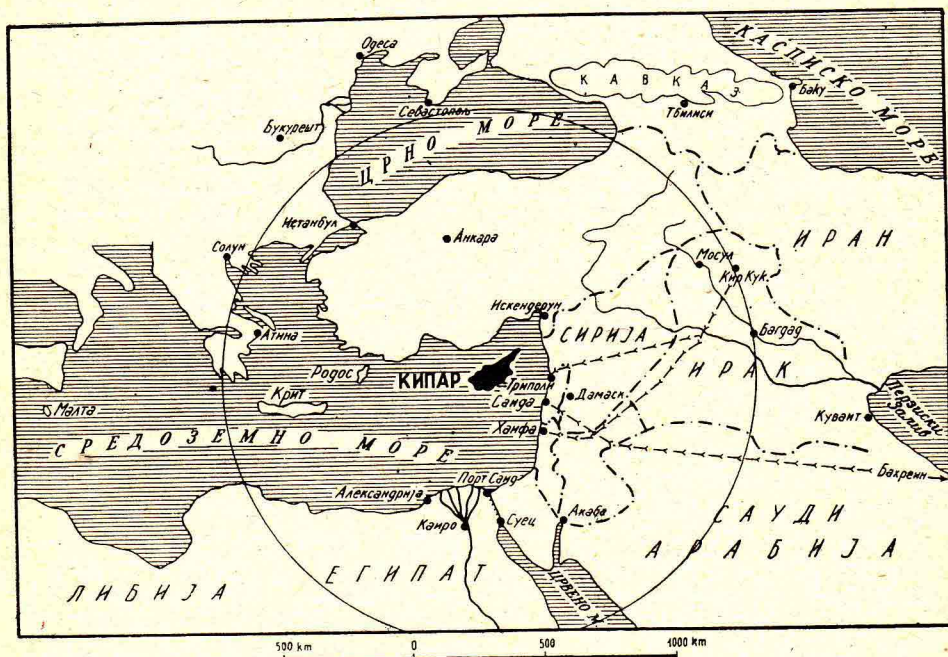
Морске обале су највећим делом ниске; на северу и на полуострвима су стрме и стеновите. Обале су доста разуђене, али има мало добрих природних лука.

Главни град је Никозија, центар равнице Месаорије и седиште британског гувернера. Стари део града је окружен венецијанским бемемима, а ван њих је нови град. Фамагуста је главна лука Кипра и једино пристаниште са дубоком водом, погодно за пристајање већих бродова. Од значаја су још мање луке Ларнака и Лимасол на јужној, Киренија на северној и Пафос на источној обали.

Пре Другог светског рата на Кипру је био гарнизон од једне пешадиске чете из батаљона у Картуму (Судан), која је преко зиме била у логору код Лимасола, а преко лета у планини Олимпос. Након побуне у 1931 год. чета је премештена на стални боравак у Никозију. У току Другог светског рата Кипар је био значајан британски бастион у Источном Средоземљу и веома погодан логор и вежбалиште за дивизије у резерви. После рата на острву се налази гарнизон много јачи од предратног, за који се од 1952 год. гради велики логор на удаљењу око 11 км од Ларнаке. Овај логор треба да буде довршен у 1959 год.

и биће најлепши логор Британске армије у иностранству. По писању једног часописа, Кипар треба да постане Алдершот (Aldershot³⁾) Блиског и Средњег Истока. Гради се и нова зграда за британског команданта копнених и ваздухопловних снага Средњег Истока у близини места Епископи западно од Лимасола.

Велики стратешки значај Кипра лежи пре свега у његовом ванредном географском положају у источном делу Средоземља: око 400 км од Суецког Канала, 75 км од анатолиске и 110 км од сиријске и либанске обале, а око 130 км од Искендерунског Залива.

Отстојања од Кипра до осталих ближих и удаљенијих значајнијих места износе:

Триполи (Либан)	205 км	Истанбул	800 км
Бејрут	205 „	Атина	900 „
Хаифа	280 „	Мосул	900 „
Искендерун	190 „	Багдад	1.000 „
Порт Саид	400 „	Киркук	1.000 „
Александрија	450 „	Севастопол	1.050 „
Каиро	580 „	Букурешт	1.200 „
Родос	450 „	Кувајт	1.500 „
Анкара	580 „	Баку	1.620 „
Крит	720 „	Малта	1.750 „

³⁾ Алдершот је главни и највећи војни логор у Енглеској.

Круг полупречника 1.000 км са центром на Кипру захвата јужни део Балканског Полуострва са Егејском Македонијом и Тракијом; мореузе Босфор и Дарданеле и цело Егејско Море; Велики део Црног Мора и Севастопољ; западну Месопотамију са Багдадом и нафтоносним пољима у областима Мосула и Киркука; северни део Саудиске Арабије и Црвеног Мора; Египат, источни крај Либије и острво Крит. Према томе, Кипар претставља центар источног дела Средоземног Мора са кога се може веома брзо дејствовати према јужним обалама Мале Азије, обалама Сирије, Либана, Израела и Египта, ка Суецком Каналу, Криту и Родосу, и то не само савременим ваздухопловним већ и поморским снагама. Удаљенија наведена места налазе се у зони успешног дејства авијације која би полазила са Кипра.

Значај Кипра за политику доминације Велике Британије у Средоземљу и на Средњем Истоку порастао је у другој половини XIX и првој половини XX века, не само у односу на источни део Средоземља већ и на удаљеније области. 1878 год. енглески претседник владе Дисраели изјавио је у парламенту: „Анектирајући Кипар ја не водим средоземну већ индиску политику.“ Доцније, 1882 године, он је као лорд Биконсфилд (Beaconsfield) рекао да острво Кипар има и велики пасивни значај за Велику Британију који лежи у самој чињеници што ово острво не припада некој другој великој сили. Сличну мисао је изразио и дугогодишњи гувернер Кипра Сторес: „Када би Кипар био у рукама непријатељски расположене силе, положај Велике Британије у Источном Средоземљу постао би крајње тежак; Британији је Кипар крајње неопходан и он може лако постати неоцењиви беоцуг у ланцу одбране наше империје.“ 1931 год., на захтев кипарског законодавног тела да се острво прикључи Грчкој, британски претседавајући је изјавио да Кипар припада Великој Британији као најјачој поморској сили, а нарочито због тога што јој је потребан као база и ослона тачка испред Суецког Канала. Наведене изјаве најбоље илуструју не само значај који Велика Британија придаје Кипру већ и њен став у погледу независности Кипра.

У периоду између Првог и Другог светског рата Кипар у британским рукама имао је великог значаја за француске мандатске поседе Сирију и Либан, а нарочито за луке Триполи (нафтовод) и Бејрут, које су биле за Француску од великог трговачко-политичког и поморско-стратешког значаја; са Кипра су оне могле врло успешно да се штите или пак да се њихов значај потпуно паралише, што би зависило од британско-француских међусобних односа и политичке ситуације. И према италијанској острвској групи Додеканез Кипар је претстављао јаку противтежу, што је било од великог значаја јер су Италијани могли са Додеканеза да угрожавају Египат и контролишу британске трговачке везе између Црног и Средоземног Мора и Суецког Канала, пошто су они имали на острвима Родос и Лерос аеродроме, а на острву Лерос у Порто Лаго и базу за лаке поморске јединице. Но, било је и негативних мишљења у погледу стратешког

значаја Кипра за Велику Британију.⁴⁾ Међутим, Британци су придавали Кипру велики значај и пре Другог светског рата, што се види из чињенице да су они 1937 год. планирали опсежне радове како би изградили Кипар у велику ваздухопловну базу стратегиског значаја. Тада се предвиђала изградња подземних хала на аеродрому у Никозији, а гарнизон и нарочито ваздухопловно особље су требали бити знатно појачани и за њих изграђене нове касарне код Никозије. Језеро Акротири, југозападно од Лимасола, требало је да се очисти, продуби и каналом споји са морем и на тај начин створи добро заштићена лука за хидроавионе и подморнице.

После Првог, а нарочито после Другог светског рата, многи фактори су утицали да се некада чврсте и стабилне политичке и стратегиске позиције европских великих сила у Средоземљу промене и колебају. Поменућемо неке од њих:

1. — Различити и супротни економски, политички и стратегиски интереси у тој области и на Блиском и Средњем Истоку (Италија и Шпанија против Велике Британије и Француске, као и различити погледи ових последњих на проблеме Блиског и Средњег Истока).

2. — Појава, између Првог и Другог светског рата, фашистичке Италије као велике силе са самосталном и агресивном спољном политиком, њен пораз у Другом светском рату и губитак свих колонија и њеног политичког и војног значаја.

3. — Национално буђење и социјално превирање у земљама Северне Африке и Блиског и Средњег Истока, а у вези с тим јаки покрети за ослобођење од колонијалне потчињености, за потпуну слободу и независност, што је имало за последицу појаву већег броја нових самосталних држава.

После Другог светског рата Француска је изгубила мандат над Сиријом и Либаном, а Велика Британија је морала да напусти многе од својих позиција на Блиском и Средњем Истоку: изгубила је Палестину кроз коју је изградила нафтовод којим тече нафта из Ирака; затим је напустила зону Суецког Канала; истиснута је из Каира и Дамаска и напokon измакао јој је и Јордан. На Кипру британске трупе живе у утврђеним логорима, а традиционално пријатељство са Грчком је у великој мери помућено. У оваквој ситуацији политички и стратегиски значај Кипра и његова улога постали су већи и значајнији неко икада у ранијој историји.

Ради заштите својих одређених интереса британски напори на Блиском и Средњем Истоку усмерени су углавном на контролу комуникација у овој области (копнених — железничких пруга, путева и

⁴⁾ Италијански сенатор Ђино Дуци (Gino Ducci) изјавио је да Кипар није ни поморска ни ваздухопловна база јер, по његовом мишљењу, пре свега лежи превише далеко и устрану од Суецког Канала, да би се са њега могла заштитити ова важна саобраћајна артерија, чак и савременим крстарицама. Сем тога, каже Ђино Дуци, Суецки Канал се може много боље бранити са копна него са мора. Ако, пак, буде једном Вел. Британија морала напустити Египат, тада јој ни војна база на Кипру неће моћи помоћи.

нафтовода — поморских и ваздушних) које су од политичког, привредног и стратегиског значаја за Велику Британију, а воде углавном од севера на југ и од запада на исток; на очување својих база са којих се могу контролисати Северна Африка и Блиски и Средњи Исток и на експлоатацију и даље изграђивање нафтоносних поља на Блиском и Средњем Истоку из којих Велика Британија покрива највећи део својих потреба и која за њу претстављају базу од великог привредног и стратегиског значаја уопште, а нарочито у случају упада у Северну Африку, на север преко Турске и Ирана или ка Индиском Океану. Одређени британски интереси у овом делу света били су до Другог светског рата обезбеђени повезаношћу појединих територија и земаља са Великом Британијом у виду мандата, протектората и уговора, којима јој је дато право на изградњу војних база у тим земљама, на коришћење њихових комуникација и држање у њима својих копнених, поморских и ваздухопловних снага (Ирак, Трансјорданија, Палестина и Египат). У оваквој ситуацији Кипар је био само једна тачка у разгранатом систему стратегиских база Велике Британије у Источном Средоземљу и на Блиском и Средњем Истоку, док се данас може рећи да је он главна британска база у овој области, која је доста усамљена јер је најближа поморска база Малта удаљена од Кипра преко 1.100 миља, а Александрија и Хаифа јој више не стоје на располагању као некада. Отуда је и за време британско-француске агресије против Египта, ујесен 1956, Кипар одиграо прворазредну стратегиску улогу као ваздухопловна и поморска операциска база и као општа база у интендантском смислу.

У том светлу могу се разумети и извесна настојања, о којима се у последње време пише, да Кипар постане саставни део једне велике копнене, поморске и ваздухопловне базе НАТО-а која би се образовала спајањем Искендеруна и околине са Кипром. Искендерун је још одраније познат као раскрсница најважнијих путева на Блиском Истоку преко кога су, још давно пре наше ере, водили копнени путеви из Европе у долину Нила и Месопотамију и Централну Азију. Данас је то чвор комуникација у коме се стичу аутопутеви и железничке пруге из Истамбула, Анкаре, Еривана (у СССР), Персиског Залива, Багдада и Египта, Суецког Канала и долине Нила. Овакав географски положај и добра повезаност са околним ближим и даљим областима дају Искендеруну прворазредан стратегиски значај уопште, а посебно у садањој блоковској подвојености и у периоду превирања у арапским земљама. Због тога САД и Турска улажу огромна средства за изградњу Искендеруна и Искендерунског Залива у модерну базу од великог привредног и стратегиског значаја.

Очигледно је да Велика Британија не жели да изгуби стратегиске инсталације које је изградила и које подиже на Кипру, нити да се добровољно помири са тим да изгуби сваку контролу и утицај над овим острвом које сада претставља једину британску базу у крајњем источном делу Средоземног Мора. Напротив, а поготову у вези са развојем догађаја на Блиском и Средњем Истоку, она ће вероватно

учинити све што буде могла да ову базу и даље задржи. Међутим, ако се има у виду да су многе земље из састава Британске Империје, као и неке друге зависне земље, избориле своју самосталност (Бурма, Индија, Пакистан 1947, Цејлон 1948, Нигерија 1957 итд.) тешко је замислити и још теже оправдати да ће се и Кипру моћи једноставно ускратити оно што се није могло ускратити ни поменутиим земљама. Народ Кипра има право да сам одлучује о својој судбини и одређује свој статус; његова је ствар да ли ће се одлучити да буде члан Комонвелта или независна држава или да се сједини са Грчком. На сличан начин је недавно решено и питање Англогипатског Судана, који је дотада био Англогипатски кондоминијум.

Литература:

- Encyclopaedia Britanica V.
- Cyprus. — By Lieut. Colonel J. D. Edgar, R. E. Royal United Service Institution; фебруар 1955.
- Stützpunkte im östlichen Mittelmeer (Cypern, . . .) Berlin 1939, gedruckt in der Reichsdruckerei.
- Iskenderun, carrefour des mondes — Revue de defence nationale, мај 1957.